

ما اروپایی‌ها؟

هاشم بناءپور

معرفی کتاب:

Étienne Balibar, *We, The People of Europe?*

(*Reflections on transnational Citizenship*), Princeton University Press, 2004. 281+Index.

اتی‌ین بالی‌بار یکی از متفکران سیاسی و فلسفی معاصر است که آرای او از دهه‌ی ۱۹۶۰ به بعد انعکاس وسیعی داشته و تاثیر آثار وی در رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی درخور تامل و مشهود است. وی در کتاب *ما مردم اروپا؟ تاملاتی در باب شهروندی چند ملیتی* به بسط مضامینی می‌پردازد که در کتاب‌های پیشین خود درباره‌ی آن‌ها - خاصه مساله‌ی شهروندی چند ملیتی در اروپای معاصر - نظریه‌پردازی کرده است. او در این کتاب درباره‌ی نظریه‌ی دولت خودمختار ملی و بحث‌های چندفرهنگی و نژادپرستی اروپایی و دموکراسی و از بین بردن میانجی‌ها واسطه بحث می‌کند.

اگرچه اتحاد اروپا مفهوم شهروندی و همسایگی را کنار زد، این فرایند با موانعی سهمناک روبه‌رو شد. در حالی که بالی‌بار به جست‌وجوی فهمی ژرف از این ابطال انتقادی است، یا طرح موضوع‌های فرانظری، جنبه‌های صوری شهروندی و تبعیض نژادی اروپایی یا هم‌تاسازی مرزهای خارجی در شکل مرزهای داخلی را تجزیه و تحلیل می‌کند.

او استدلال می‌کند که در مردم‌سالاری (democratization) چه‌گونه مهاجران و اقلیت‌ها به‌طور کلی از طریق دولت دموکراتیک مدرن مطرح و چه‌گونه حق و حقوقی برای آن‌ها قایل می‌شوند.

کتاب مشتمل است بر ده فصل عنوان فصل یکم «مرزهای اروپا» است و فصل دهم «شهروندی دموکراتیک یا

حاکمیت مردمی؟ تاملاتی درباره‌ی مناقشه‌های مشروطه‌طلبانه در اروپا» نام دارد.

در نگاهی اجمالی به این کتاب آنچه نظر خواننده را جلب می‌کند این است که مسأله‌ی شهروندی چندملیتی و از بین بردن میانجی محور اساسی کتاب است. و در واقع در این کتاب مولف می‌کوشد ایده‌ی شهروندی فراملی و پساملی را، دقیق، شرح دهد. البته بالی‌بار انکار نمی‌کند که این ایده پس از اتحاد کشورهای اروپایی مطرح شد و مفاهیم شهروندی و همسایگی را که در آموزه‌های دولت‌های کلاسیک عملاً مطرح بود، از هم تفکیک کرد. به نظر وی در حقیقت ساختارهای فراملیتی وجود دارند، و در واقع پیش‌بینی‌های جهان وطنی پساملی را در ساختار اروپایی می‌توان سراغ گرفت.

در بحث‌های دیگر کتاب، نویسنده بر این ایده تأکید می‌کند که این فرآیند، اگرچه ضروری است با بسیاری از موانع مهم مواجه می‌شود. وی این موانع را بحران و نقطه‌ی انتقادی می‌نامد. شاید این مسأله برای خواننده این نکته را تداعی کند که نویسنده با عینک بدبینی و شک و تردید به این فرآیندها می‌نگرد. در واقع نویسنده نه خوشبین است نه بدبین. اما می‌کوشد بفهمد که چه عناصر دیالکتیکی تاریخی در این ابطال تاریخی مطرح بوده است. با این حال، نگاهی که وی به آرای دلوز و دریدا دارد، حتا دمکراسی پس از کمونیس (فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی)، دمکراسی در آمریکا، آپارتاید، بورژوازی، شهروندی، دمکراسی در اروپای شرقی همه حاکی از این است که وی می‌خواهد نوعی قرائت جدید از نظریات مارکس ارائه دهد.

از سوی دیگر در این کتاب بالی‌بار به بررسی دمکراسی از دیدگاه اسلام می‌پردازد که متأسفانه این نگرش چندان عمیق نیست، چرا که وی در نظریات خود گروه‌هایی چون القاعده و طالبان و... را مدنظر دارد که قرائت خشونت‌آمیزی از اسلام دارند. به عبارتی نظریات بالی‌بار در این باب بیش‌تر ناظر بر نظریات بنیادگرایان اسلامی است. از این‌رو تحلیل وی از ایده‌ی دمکراسی در اسلام، آکادمیک نیست، و بهتر بود وی در این کتاب یا اصلاً به این موضوع نمی‌پرداخت، یا دست‌کم یک فصل کتاب را به این مسأله اختصاص می‌داد. موضوع دیگر در مورد کتاب این است که نویسنده دید انتقادی به آرای مارکس ندارد، و بیش‌تر می‌کوشد آرای وی را با توسل به نظریات فیلسوفان پسامدرن توضیح دهد، در واقع می‌توان وی را شارح فلسفه‌ی مارکس و ناقد استالینیسیم به حساب آورد.

و اما می‌رسیم به این امر که بحث درباره‌ی روش‌های مختلف در نهادها و بنیان‌های اجتماعی، چه مسایلی را در حکومت دمکراتیک سبب می‌شود. نکته‌ی مهم این‌جاست که بحث درباره‌ی مفهوم حاکمیت هم به‌طور ریشه‌یی به جریان می‌افتد و این مسأله صرفاً می‌تواند وضعیت بیش‌تر دمکراتیک بودن نهادها و سستی و دولت‌های ملی را روشن سازد. از این لحاظ در اساس‌نامه‌ی شهروندی اروپایی این مهم گامی فریبنده به فراسوی مفهوم حاکمیت است، و با نگاهی به تاریخ دولت - ملت‌ها می‌بینیم که مسأله‌ی حاکمیت در همه‌جا به انواع مختلفی بسط یافته است. به عبارتی، در مفهوم حاکمیت مردمی و مفهوم مسوولیت موثر رهبری سیاسی نخ‌های پنهانی می‌توان یافت که در آن پیمان‌های پنهان میان سیاست‌مداران دیده می‌شود. به نظر بالی‌بار این برهان دوجبه‌ی تاثیر بسیاری در مفهوم سیاسی دارد که نه تنها به بحث درباره‌ی مقالات خاص نمی‌کشد، بلکه حتا به اصول اساسی، هم‌چنین به تغییر مفاهیم بسیاری در حوزه‌ی علوم قضایی - سیاسی می‌انجامد.

مسائل نظری همواره نوعی رهیافت است به دیالکتیک ساختاری اروپا که در آن نوع جدید هویت سیاسی به چشم می‌آید. در این معنا، بسیار ضروری می‌نماید که درباره‌ی موضوع‌های عینی که تاثیر مستقیمی در آینده‌ی دموکراسی در کشورهای جهان سوم دارد، بحث‌های اساسی جدی صورت گیرد. در اروپا از این نظر هیچ امتیازی دیده نمی‌شود. بی‌تردید مولف مرده‌ریگ دموکراسی را در زمینه‌ی سیاست اجتماعی در می‌یابد و از این‌رو، ترجیح می‌دهد که به جای ابداع اروپایی‌ها از الگوی اجتماعی - دموکراتیک، از دموکراسی هم‌ستیزانه صحبت کند. این امر به شناخت فرد به منزله‌ی حامل حقوق جمعی در زمینه‌ی سیاست دینی کمک می‌کند.

گفتمنی است که بالی‌بار در این کتاب به خلاف کتاب‌های پیشین‌اش می‌کوشد اروپا را آزمایشگاه دموکراتیک، توصیف کند. و منظور او از این اصطلاح این است که اروپا جایی است که جنبه‌های مختلف دموکراسی در آن مورد نیاز است. بی‌تردید توسعه‌ی دموکراسی می‌تواند پرمفهوم باشد، البته نه از نظرگاه محلی و بومی، بلکه از دیدگاه همگانی و جهانی.

در پایان، لازم می‌دانم بگویم که نویسنده در موارد بسیاری دست به پیش‌گویی می‌زند و حدسیاتی درباره‌ی آینده‌ی اروپا مطرح می‌کند. این نوع پیش‌گویی در عالم اندیشه درست نیست، نیز ایرادی هم بر نمایه‌ی کتاب وارد است، اگرچه این نمایه موضوعی تهیه شده است اما شماره‌ی صفحات دقیق نیست.

پی‌نوشت

این مقاله پیش‌تر در ماه‌نامه‌ی *نقدنو*، سال سوم، شماره‌ی ۱۷، اسفند ۸۵ و فروردین ۸۶ چاپ شده‌است.